

The article emphasizes that the first attempts made by the native diaspora on the path of academic and scientific study of the history of the Ukrainian Greek Catholic Church in the Soviet era were extremely important. As early as the early 1990's, the historiography of Ukrainian scholars abroad became the foundation for the revival of Ukrainian post-Soviet historiography.

Key words: Ukrainian Greek Catholic Church, «underground» UGCC, Galicia, Transcarpathia, Ukrainian SSR, USSR, repression, terror.

УДК 930.1:316.4.063.7 (477) «1965/1986»

Ольга Довбня

РЕПРЕСИВНА ПОЛІТИКИ РАДЯНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ ЩОДО ПРОТЕСТАНТСЬКИХ ДЕНОМІНАЦІЙ В УРСР У 1965–1986 РР.: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Систематизовано та проаналізовано основні здобутки сучасної вітчизняної історіографії у висвітленні репресивної політики компартійно-радянського режиму щодо протестантських деномінацій в Радянській Україні в 1965–1986 рр., а також визначені перспективи подальших досліджень цієї проблеми. Історіографічний аналіз здійснений на основі проблемно-тематичного підходу.

З'ясовано, що історики основну увагу приділили висвітленню форм, видів і наслідків репресій, а також розгляду специфіки їх застосування в окремих регіонах України. Спираючись на здобутки сучасної вітчизняної історіографії у висвітленні зазначеної проблеми, показано, що в 1965–1986 рр. компартійно-радянський режим продовжував застосовувати каральні заходи щодо протестантів УРСР, але систематичних репресій зазнавали керівники та члени нелегальних релігійних громад. При цьому основними формами репресій були адміністративне, судове переслідування, позбавлення батьківських прав.

Ключові слова: протестантська громада, релігійне дисидентство, Свідки Єгови, євангельські християни-баптисти, Рада церков євангельських християн-баптистів, адвентисти сьомого дня, п'ятидесятники.

У сучасній вітчизняній історіографії проблема відносин між радянською державою та протестантськими громадами України в 1965–1986 рр. висвітлена в різних аспектах. Одним із них є репресивна складова цих відносин. З метою виявлення основних здобутків вітчизняних науковців у висвітленні даного аспекту, окреслення кола питань, що потребують подальших досліджень, систематизуємо наявну літературу, розглянемо проблематику праць і проаналізуємо погляди істориків на форми, види наслідки та специфіку репресій проти протестантів УРСР в окреслений період. У зв'язку з тим, що в сучасній вітчизняній історичній науці відсутні праці, в яких репресивна політика радянської держави щодо протестантських деномінацій в УРСР в 1965–1986 рр. є предметом історіографічного аналізу, запропонована стаття має наукову новизну.

Публікація виконана в рамках комплексної науково-дослідної теми: «Соціум УСРР-УРСР в умовах державного терору радянської доби 1917–1950-х рр. (державний реєстраційний номер – 0114U 007377)», що включена до тематичного плану Інституту історії України НАНУ, та є продовженням висвітлення автором проблематики, пов'язаної з репресивною політикою радянської держави щодо різних категорій населення України, у контексті розвитку сучасної вітчизняної історичної науки.

Хронологічні рамки розвідки мають два параметри: 1) конкретно-історичний – 1965–1986 рр.; 2) історіографічний – 1991–2017 рр. Вибір нижньої межі пов'язаний із започаткуванням сучасної української історіографії, верхньої – з часом виходу останніх досліджень, в яких розглядається зазначена проблема.

Репресії компартійно-радянського режиму проти вірних та керівників протестантських громад в УРСР були невід'ємною складовою політики державного атеїзму, але їх форми, види, спрямованість та інтенсивність зазнавали змін. Розглянемо відображення у сучасній вітчизняній історіографії специфіки репресивної політики радянської держави щодо протестантів УРСР у «період застою» та в перші роки приходу до влади М. Горбачова. Історіографічний аналіз наукового доробку вітчизняних істориків, в якому розглядається окреслена проблема, доцільно здійснити на основі проблемно-тематичного підходу. Так, у працях О. Бажана й Ю. Данилюка репресивна політика щодо протестантів УРСР розглядається на тлі боротьби радянської держави з опозицією [2; 3, с. 282–311]. Зокрема, історики відзначають, що основною формою репресій були судові переслідування найбільш активних релігійних діячів. При цьому, акцентують дослідники,

якщо євангельських християн-баптистів (далі – ЄХБ) переважно засуджували за політичними статтями, то п'ятидесятників, адвентистів та Свідків Єгови – за відмову служити в Радянській Армії, зберігання, розповсюдження або розмноження релігійної літератури, організацію молитовних зібрань тощо. Щодо наслідків репресій, то О. Бажан й Ю. Данилюк обстоюють думку, що вони сприяли формуванню опозиції як компартійно-радянському режимові, так і конформістськи налаштованим церковним лідерам.

Ю. Вільховий, досліджуючи стосунки між радянською державою та протестантськими церквами в 1944 – середині 1970-х рр., висвітлює застосування репресивних заходів щодо протестантів України в 1965–1977 рр. [15, с. 152–176]. Автор обстоює думку, що в 1965–1973 рр. компартійно-радянський режим застосовував масові репресії проти опозиційних протестантських формувань (Спілки церков ЄХБ (далі – СЦ ЄХБ), п'ятидесятників, частини адвентистів сьомого дня), а легальні протестантські громади відчували послаблення тиску. У 1974–1977 рр., відзначає дослідник, держава продовжує переслідувати та утискати протестантів, але відмовляється від масових репресій. Така зміна у релігійній політиці, на його думку, була детермінована низкою чинників: втручанням іноземних спостерігачів та міжнародних організацій, зміною релігійною опозицією тактики боротьби, утворенням в 1974 р. Ради в справах релігій при Раді Міністрів УРСР, підписанням СРСР у 1975 р. Заключного акту Гельсінської наради, масовими емігрантськими настроями серед вірян, прийняттям у 1977 р. нової Конституції СРСР. Щодо наслідків репресій, то Ю. Вільховий вважає, що вони призвели до появи розгалуженої опозиції в середовищі протестантських церков, з якою компартійно-радянський режим був змушений боротися, використовуючи нові методи й засоби.

Т. Грушова, аналізуючи заходи боротьби радянської держави з протестантськими конфесіями в УРСР у 1970-і рр. та реакцію на них вірян, акцентує, що стратегічні напрями релігійної політики радянського керівництва у цей період залишилися ті ж самі, що й у попередні роки – подолання релігійності населення [16]. Задля цього, зазначає автор, продовжувалися репресії, зокрема деяких керівників підпільних громад піддано громадському осуду, а найбільш активних притягнуто до кримінальної відповідальності.

Зі свого боку, В. Любашенко, розглядаючи політику «державного атеїзму» стосовно протестантів УСРР/УРСР у період з 1918 р. до початку 1980-х рр. та її наслідки, висвітлила специфіку репресій у 1965–1986 рр. [26; 27]. Дослідниця відзначає, що у цей період продовжувався тиск на протестантські громади, але систематичних репресій зазнавали керівники та члени нелегальних громад, зокрема ЄХБ, адвентисти, п'ятидесятники та Свідки Єгови. Але, висновує В. Любашенко, попри репресії, brutальні і витончені методи тиску, на сьогодні протестантське середовище в Україні, як і раніше, є найчисельнішим на пострадянському просторі.

У низці праць висвітлюється застосування компартійно-радянським режимом каральних заходів щодо окремих протестантських деномінацій в УРСР в окреслений період. Зокрема, специфіка репресій проти п'ятидесятників характеризується у кваліфікаційній роботі Т. Грушової [17, с. 85–121, 135–175] та статті Н. Бондаренко [8]. При цьому Т. Грушова обстоює думку, що з середини 1960-х рр. радянська держава змінює релігійну політику: замість тотальної боротьби з релігією та Церквою йде наступ на окремі культу та громади. Щодо форм репресивних дій режиму проти громад п'ятидесятників у 1965–1986 рр., то історик відзначає, що органи влади вели боротьбу з активними діячами шляхом притягнення до адміністративної або кримінальної відповідальності, інкримінуючи їм «релігійний екстремізм».

Зі свого боку, Н. Бондаренко, висвітлюючи становище релігійних громад п'ятидесятників в УРСР у 1970-ті – першій половині 1980-х рр., відзначає, що радянська держава за допомогою репресій вела безкомпромісну боротьбу в першу чергу з нелегальними громадами й навіть досягла у цьому певних успіхів, зокрема, приєднавши деякі з них до громад ЄХБ, а іншим надавши автономну реєстрацію. Але, акцентує дослідниця, більшість п'ятидесятників на поступки державі не йшла, демонструючи стійкість віри, тому їх притягали до адміністративної або кримінальної відповідальності.

У деяких працях розкриваються особливості репресивної політики щодо ЄХБ на тлі боротьби з релігійним дисидентством. Зокрема, О. Лахно, аналізуючи особливості боротьби компартійно-радянського режиму з прибічниками опозиційної Ради Церков ЄХБ (далі – РЦ ЄХБ), доводить, що, використовуючи різні каральні заходи (розгони богослужінь, побиття вірян, незаконні обшуки, вилучення релігійної літератури, «товариські суди», позбавлення батьківських прав, допити дітей вірян, звільнення з роботи, позбавлення пенсії за інвалідністю, тимчасові затримання з перебуванням у слідчому ізоляторі, неодноразові психіатричні обстеження, накладання та стягнення непомірних штрафів, адміністративні арешти на 5, 10, 15 діб, конфіскація майна, порушення кримінальних справ, судові процеси, суворі вироки за вигаданими звинуваченнями, важкі умови утримання у в'язницях і таборах, фабрикування за вказівками КДБ нових кримінальних

справ проти вірних Церкви ЄХБ, які перебували в місцях позбавлення волі), режим вів справжню війну, метою якою була повна ліквідація незареєстрованих релігійних громад [24; 1; 21; 23; 22]. На його думку, ця запекла боротьба тривала до 1988 р., а початок демократизації суспільно-політичного життя в СРСР, проголошений на XXVII з'їзді КПРС (25 лютого – 6 березня 1986 р.), тільки пригальмував, але не зупинив репресії за релігійною ознакою. Що стосується наслідків репресій, то О. Лахно вважає, що вони не лише загартували опозиціонерів, але й спонукали до самопожертви.

У книзі В. Коцура та О. Висовень оприлюднені листи-клопотання керівників Ініціативної групи громади ЄХБ до уряду СРСР, адміністративних та правоохоронних органів, міжнародних організацій щодо переслідування вірян за релігійні переконання, матеріали з архівно-слідчих справ репресованих, «Бюлетеня» Ради родичів в'язнів євангельських християн-баптистів за 1971–1976 рр., які допомагають деталізувати механізм функціонування репресивної машини та показують, як нищилися долі окремих людей [20]. Зі свого боку, в одноосібних працях О. Висовень висвітлюються методи боротьби радянської держави з незареєстрованими громадами ЄХБ в УРСР у 1960–1980-ті рр. [10–12, 14, 13]. Автор відзначає, що найбільш поширеними формами репресій було притягнення до адміністративної, кримінальної відповідальності, позбавлення батьківських прав, а видами – застосування примусових заходів медичного характеру, штрафи, конфіскація релігійної літератури, особистих речей, майна, арешти, ув'язнення. Водночас дослідниця акцентує, що поряд із репресіями відбувалося фізичне знищення вірян. Але, незважаючи на систематичне переслідування, висновує О. Висовень, віряни не скорилися й організували супротив, оприлюднюючи інформацію про репресії у самвидаві й звертаючись з листами-клопотаннями до міжнародних організацій.

Н. Бондаренко, розглядаючи протистояння РЦ ЄХБ і державних органів, відзначає, що друга половина 1960-х рр. характеризується посиленням репресій проти лідерів релігійної опозиції, які набули широкого розмаху у Харківській, Сумській, Полтавській, Запорізькій, Дніпропетровській та Кримській областях [9]. Щодо форм застосування каральних заходів, то дослідниця відзначає, що найбільш поширеними методами владних утисків були арешти, побиття й розгін молитовних зібрань, адміністративні стягнення, переслідування дітей вірян, обшуки квартир без санкції прокурора, вилучення релігійної літератури, магнітофонів, музичних інструментів, необхідних для богослужіння, конфіскація молитовних будинків, позбавлення батьківських прав.

Предметом дослідницької уваги С. Петрова стала каральна психіатрія, яку режим застосовував як засіб боротьби з вірними євангельських церков у 1960-ті рр. [29]. Автор обстоює думку, що її широке використання пов'язано з перебуванням на посту першого секретаря ЦК КПРС М. Хрущова, а також наводить приклади застосування примусових заходів медичного характеру до вірних євангельських церков.

Про репресивні дії компартійно-радянського режиму проти Свідків Єгови йдеться у статті Н. Бондаренко [7] та кваліфікаційному дослідженні К. Бережка [5, с. 63–82, 134–175]. Зокрема, Н. Бондаренко, висвітлюючи основні форми боротьби режиму з нелегальною діяльністю Свідків Єгови в 1970-ті – першій половині 1980-х рр., акцентує, що каральні органи не тільки притягали вірян до адміністративної або кримінальної відповідальності, але й постійно стежили за їх пересуванням, контактами, повсякденним життям. Таким чином, вважає дослідниця, держава впливала на свідомість вірян, змушуючи їх розірвати зв'язок з релігійною громадою. Але, висновує вона, які б репресивні заходи не вживалися, Свідки Єгови так і залишилися єдиною протестантською деномінацією, що не пішла на поступки режимові й не погодилася на офіційну реєстрацію.

Зі свого боку, К. Бережко, аналізуючи особливості відносин Свідків Єгови з режимом упродовж 1945–1991 рр., відзначає, що у «період застою» радянська держава відмовилася від масових репресивних заходів щодо вірян, а її репресивна політика залежала від активності й впливовості членів громад. Щодо методів і засобів тиску на Свідків Єгови, то історик виокремлює застосування засобів морального впливу (періодичні виклики до КДБ, «масові обговорення», виховні бесіди на місцях роботи), репресивних заходів (притягнення до адміністративної й кримінальної відповідальності) та примусового психіатричного лікування. Однак, робить висновок автор, попри усі намагання радянської держави знищити організаційну структуру Свідків Єгови, вони зберегли свою єдність і самобутність існування.

У шостому томові десяти томного видання «Історія релігії в Україні», підготовленого співробітниками Відділення релігієзнавства Інституту філософії імені Г. С. Сковороди НАН України В. Докашем, В. Франчуком, П. Яроцьким, на тлі аналізу правого становища течій пізнього протестантизму (п'ятидесятників, адвентистів сьомого дня, Свідків Єгови) у радянський період стисло висвітлюється репресивна політика щодо них, зокрема застосування каральних заходів у 1965–1986 рр. [19].

Вітчизняні науковці розглянули також регіональні особливості репресивної політики радянської держави щодо протестантських деномінацій. Зокрема, О. Сотник, висвітлюючи історію протестантів Сумщини, наводить численні факти репресій баптистів, п'ятидесятників та адвентистів сьомого дня, акцентуючи, що переслідування протестантів тривали до 1988 р. [31, с. 50–69].

К. Бережко, розглядаючи історію Свідків Єгови на Житомирщині, інформує про особливості репресивної політики компартійно-радянського режиму щодо вірних цієї громади в «період застою» [4, с. 91–115]. При цьому автор, висвітлюючи такі форми тиску, як судові процеси, періодичні виклики в органи держбезпеки, обговорення поведінки вірних в виробничих колективах, установах, будуправліннях, штрафи, застосування каральної психіатрії, відзначає, що репресій зазнали усі активні члени громади, однак, незважаючи на це, руйнації релігійних структур у регіоні не відбулося.

О. Лешко, висвітлюючи становище протестантських громад Закарпаття в 1945–1991 рр., аналізує й радянську конфесійну політику в другій половині 1960-х – першій половині 1980-х рр. [25, с. 133–146]. При цьому дослідниця відзначає, що у цей період розпочинається новий етап антирелігійної боротьби, основною формою якої було застосування штрафних санкцій.

Т. Савчук, спираючись на матеріали «Бюлетеню», який Рада родичів в'язнів ЄХБ видавала з 1971 р., розглянула форми та динаміку репресій проти вірних цієї деномінації на Півдні України у 1980-ті рр. [30]. Автор відзначає, що в 1982 р. проводилися масові арешти членів і пресвітерів протестантських громад, а, починаючи з 1986 р., вони стають поодинокими, але продовжується розгін богослужінь, застосування економічних санкцій, залякування, «психологічна обробка», обмеження прав членів родин вірян.

О. Тарасенко й М. Ковальов, розглядаючи політику радянської держави щодо Церкви на Чернігівщині, стисло інформують про переслідування вірян євангельських церков, адвентистів, Свідків Єгови у другій половині 1960-х – 1970-ті рр. [32, с. 39–45].

Л. Загребельна, аналізуючи становище релігійних громад Рівненщини в 1960-х – першій половині 1980-х рр., висвітлює діяльність протестантів і політику компартійно-радянського режиму щодо них [18]. Історик акцентує, що репресій у формі адміністративного тиску та притягнення до кримінальної відповідальності зазнавали громади п'ятидесятників та Свідків Єгови. При цьому адміністративне переслідування протестантів, зауважує дослідниця, тривало у регіоні до кінця 1980-х рр.

Зі свого боку, О. Майборода, аналізуючи методи релігійної політики компартійно-радянського режиму щодо протестантських громад волинського села в 1960–1980-ті рр., зупиняється на його репресивних діях і наголошує, що режим активно використовував адміністративний тиск у вигляді стягнення штрафів за нелегальне проведення зборів, надання квартир для «сектантів» з інших районів, виховання дітей у релігійному дусі [28]. Але, незважаючи на це, висновує історик, спостерігалось збільшення, як кількості протестантських громад у регіоні, так і чисельності вірних.

Особливості застосування каральних заходів проти протестантів Чернівецької області розглянув у кваліфікаційній роботі В. Боднар [6, с. 112–170]. Автор, досліджуючи особливості функціонування релігійних організацій Чернівецької області впродовж 1944–1985 рр., відзначає, що у «період застою» відбулася певна лібералізація політики компартійно-радянського режиму щодо протестантських деномінацій, детермінована зближенням СРСР із країнами Заходу. Водночас, акцентує історик, цей процес не торкнувся громад п'ятидесятників, Свідків Єгови та назарян. Щодо заходів боротьби з ними, то, зазначає В. Боднар, пресвітерів і членів церковних двадцяткок каральні органи шантажували та залякували, а найбільш активних притягали до кримінальної або адміністративної відповідальності.

Отже, спираючись на науковий доробок вітчизняних дослідників з цієї проблеми, можна зробити висновок, що в 1965–1986 рр. компартійно-радянський режим продовжував застосовувати каральні заходи щодо протестантів УРСР, але систематичних репресій зазнавали керівники та члени нелегальних релігійних громад. При цьому їх основними формами були адміністративне, судове переслідування, позбавлення батьківських прав, а видами – примусові заходи медичного характеру, штрафи, конфіскація релігійної літератури, особистих речей, майна, арешти, ув'язнення.

Історіографічний аналіз стану розробки проблеми показав, що на сьогодні історики висвітлили форми, види, наслідки репресій, а також розглянули специфіку їх застосування в окремих регіонах України. Водночас варто зазначити, що не усі дослідження мають наукову новизну, зустрічаються й такі, що є повторенням попередніх публікацій автора.

Щодо перспектив подальшої розробки проблеми, то бракує історико-статистичних праць із залученням документів з фондів Галузевого державного архіву СБУ та відомчих архівів управлінь СБУ в областях. Окрім цього, недослідженою залишається репресивна складова релігійної політики радянської держави щодо протестантів Донбасу, Харківщини, Придніпров'я, Київщини, Полтавщини, Південної України та Криму, де кількість та чисельність громад була значною.

Список використаних джерел

1. Бажан О., Лахно О. Заходи радянських спецслужб з обмеження опозиційного руху в середовищі Євангельських християн-баптистів у 1960–1980 х рр. // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. 2010. № 1 (34). С. 282–300.
2. Бажан О. Г., Данилюк Ю. З. Випробування вірою. Боротьба за реалізацію прав і свобод віруючих в Україні в другій половині 1950-х – 1980-ті рр. К.: Ін-т історії України НАНУ, 2000. 332 с.
3. Бажан О. Г., Данилюк Ю. З. Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-ті рр. XX ст.). К.: Рідний край, 2000. 616 с.
4. Бережко К. О. Історія Свідків Єгови на Житомирщині. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2005. 182 с.
5. Бережко К. О. Суспільна трансформація діяльності Свідків Єгови в УРСР у 1945–1991 роках: історичний аспект: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Луганськ, 2010. 243 с.
6. Боднар В. Б. Особливості функціонування релігійних об'єднань Чернівецької області (1944–1985 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 09.00.11. Чернівці, 2016. 226 с.
7. Бондаренко Н. Церква єговістів в УРСР у 1970-ті – першій половині 1980 х рр. // Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика. 2008. Вип. 14. С. 232–242.
8. Бондаренко Н. Церква П'ятидесятників в УРСР у 1970-ті – першій половині 1980 х рр. // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. 2008. Вип. 15. С. 275–284.
9. Бондаренко Н. А. Формирование системы религиозного диссидентства в рамках «отделенного» братства ЕХБ во второй половине 1960-х гг.: украинские реалии // Христианское чтение. 2017. № 1. С. 381–405.
10. Висовень О. І. Каральні заходи радянського тоталітарного режиму проти євангельських християн-баптистів УРСР (друга половина XX ст.) // 3 архівів ВУЧК-ГПУ-НКВС-КДБ. 2014. №2 (43). С. 457–469.
11. Висовень О. І. Боротьба радянського тоталітарного режиму з Євангельськими християнами-баптистами України (60–70-ті рр. XX ст.) // Література та культура Полісся. Серія: Історичні науки. 2014. Вип. 76. С. 208–217.
12. Висовень О. І. Методи боротьби радянського тоталітарного режиму з віруючими-християнами України (60–70 ті роки XX століття) // ПЕРЕЯСЛАВКА: Наукові записки Національного історико-етнографічного заповідника «Переяслав» / III Єфремівські читання «Релігійне життя Переяславської землі (IX–XXI ст.)». Збірник наукових статей. 2014. Вип. 7 (9). С. 58–63.
13. Висовень О. І. Особливості боротьби радянського режиму з євангельськими християнами баптистами Білорусі і України (60–70-ті роки XX століття) // Беларусь і сусідзі: шляхі фармірування дзяржаўнасці, міжнацыянальнаыя і міждзяржаўныя адносіны. Зборнік навуковых артыкулаў. Гомель: ГДУ імя Ф. Скарыны, 2016. С. 184–191.
14. Висовень О. І. Репресивна політика тоталітарної влади щодо дітей вірних Євангельської християн-баптистської церкви в УРСР (60–80-ті рр. XX ст.) // Мандрівець. 2014. № 6. С. 49–51.
15. Вільховий Ю. В. Політика радянської держави щодо протестантських церков в Україні (середина 40–70-х років XX ст.): дис. ... канд. іст. наук. Полтава, 2002. 298 с.
16. Грушова Т. В. Заходи боротьби з протестантськими конфесіями у 1970-і рр. в УРСР та реакція на них з боку віруючих // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. 2002. Вип. XIV. С. 187–191.
17. Грушова Т. В. Радянська держава та секта п'ятидесятників в Україні (початок 1920-х – 1991 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Запоріжжя, 2000. 260 с.
18. Загребельна Л. В. Конфесійне життя Рівненщини у 60-х – першій половині 80-х рр. XX ст.: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 09.00.11. Острог, 2011. 20 с.
19. Історія релігії в Україні: у 10-ти т. / За ред. проф. П. Яроцького. Вид. 2-ге, уточнене і доповнене. Київ-Дрогобич: Видавець Сурма С., 2008. Т. 6. 632 с.
20. Коцур В. П., Висовень О. І. В ім'я свободи совісті (до питання боротьби радянської тоталітарної системи з релігійним диссидентством). Переяслав-Хмельницький: ФОП Лукашевич О. М., 2013. 227 с.
21. Лахно О. Партійно-державна репресивна політика щодо Спільки церков ЄХБ у 1960–1980 их роках // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. Збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. 2010. Вип. 20. С. 54–57.
22. Лахно О. Репресивна політика органів влади щодо спільки церков євангельських християн-баптистів у СРСР упродовж 60–80-х років XX століття // Емінак. 2017. С. 107–112.
23. Лахно О. Репресії державних структур щодо представників Ради Церков ЄХБ у 60–80 х роках XX ст. // Українське релігієзнавство. 2011. Вип. 58. С. 172–182.
24. Лахно О. Церковна опозиція Євангельських християн-баптистів в Україні (1940–1980-ті роки): монографія. Полтава, 2009. 288 с.
25. Лешко О. В. Протестантські громади Закарпаття 1945–1991: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. Ужгород, 2008. 256 с.
26. Любашенко В. Політика советського режиму стосовно протестантів: юридичні обмеження, репресії, депортація // Україна Польща: історична спадщина і суспільна свідомість / відп. ред.: М. Р. Литвин. Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАНУ, 2007. Вип. 2. С. 227–238.
27. Любашенко В. І. Протестанти в Україні: наслідки політики «державного атеїзму» // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2011. Вип. XXX. С. 176–183.
28. Майборода О. Л. Політика радянської влади щодо протестантських об'єднань волинського села у 1960–1980-х рр. // Український селянин. 2014. Вип. 14. С. 74–77.
29. Петров С. В. Каральна психіатрія як інструмент репресій щодо віруючих євангельських церков в 60-і роки XX ст. // Україна і світ: проблеми історії: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., м. Маріуполь, 28 листопада 2014 р. / під заг. ред. К. В. Балабанова. Маріуполь: Видавничий центр МДУ, 2014. С. 203–205.
30. Савчук Т. Переслідування віруючих на півдні України у 80-х рр. XX ст. у висвітленні «Бюллетеня Совета родственников узников євангельських християн-баптистів» // Держава і церква в новітній історії України / Збірник статей за матеріалами III Міжнародної наукової конференції «Держава і церква в Україні за радянської доби» (15–16 жовтня 2009 року). Полтава: ПНПУ, 2010. С. 164–169.
31. Сотник О. М. Протестантизм на Сумщині: (короткий історичний нарис). Суми: Козацький вал, 2000. 84 с.
32. Тарасенко О., Ковальов М. Церква і влада Чернігівщини за радянського часу // Реабілітовані історією. Чернігівська область / Упор.: О. Б. Коваленко, Р. Ю. Подкур, О. В. Лисенко. Чернігів: Десна Поліграф, 2011. Кн. 3. С. 9–52.

References

1. Bazhan O., Lakhno O. Zakhody radianskykh spetssluzhzb z обмеzhennia opozytsiinoho rukhu v seredovyshechi Yevanhelskykh khrystyian-baptystiv u 1960–1980 kh rr. [Repressive measures of Soviet secret services towards restriction of oppositional movement in the Church of the Evangelical Christian-Baptists in 1960th–80th]. Z arkhiviv VUCHK-HPU-NKVD-KHB, 2010, № 1 (34), pp. 282–300.
2. Bazhan O. H., Danyliuk Yu. Z. Vyprobuvannia viroiu. Borotba za realizatsiiu prav i svobod viruiuchykh v Ukraini v druhi polovyni 1950-kh – 1980 ti rr. [A test of faith: Struggle for the rights and freedoms of the believers in Ukraine in the second half of the 1950's – 1980's], Kyiv, Instytut istorii Ukrainy NANU Publ., 2000. 332 p.
3. Bazhan O. H., Danyliuk Yu. Z. Opozytsiia v Ukraini (druha polovyna 50 kh – 80 ti rr. XX st.) [Opposition in Ukraine (second half of the 50's – 80's of the XX century)]. Kyiv, Ridnyi kraj Publ., 2000. 616 p.
4. Berezhko K. O. Istoriia Svidkiv Yehovy na Zhytomyrshchyni [History of Jehovah's Witnesses in Zhytomyr region]. Zhytomyr, ZhDU Publ., 2005. 182 p.
5. Berezhko K. O. Suspilna transformatsiia diialnosti Svidkiv Yehovy v URSR u 1945–1991 rokakh: istorychnyi aspekt. Dys. kand. ist. nauk [Social transformation of the Jehovah's Witnesses activity in the USSR in 1945–1991: the historical aspect. Cand. hist. sci. diss.], Luhansk, 2010. 243 p.
6. Bodnar V. B. Osoblyvosti funktsionuvannia relihiinykh obiednan Chernivetskoï oblasti (1944–1985 rr.). Dys. kand. ist. nauk [Aspects of Religious Associations' Performance in Chernivtsi Region (1944–1985). Cand. hist. sci. diss.]. Chernivtsi, 2016. 226 p.
7. Bondarenko N. Tserkva yehovistiv v URSR u 1970 ti – pershii polovyni 1980 kh rr. [The Church of the Jehovah's Witnesses in the USSR in the 1970's – early 1980's.]. Ukraina XX st.: kultura, ideolohiia, polityka, 2008, Vol. 14, pp. 232–242.
8. Bondarenko N. Tserkva Piatydesiatnykiv v URSR u 1970 ti – pershii polovyni 1980 kh rr. [The Pentecostal Church in the USSR in the 1970's – early 1980's]. Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatku XX st., 2008, Vol. 15, pp. 275–284.
9. Bondarenko N. A. Formirovanie systemy religioznogo dissidentstva v ramkakh «otdelenogo» bratstva EKhB vo vtoroi polovine 1960 kh gg.: ukrainskie realii [Formation of religious dissidence within the «separation» brotherhood ECB in the second half of the 1960s.: Ukrainian realities]. Hristianskoe chtenie, 2017, № 1, pp. 381–405.
10. Vysoven O. I. Karalni zakhody radianskoho totalitarnoho rezhymu proty yevanhelskykh khrystyian-baptystiv URSR (druha polovyna XX st.) [Soviet totalitarian regime in struggle against the Faithful Gospel Christian-Baptist UkrSSR (Second Half of the Twentieth Century)]. Z arkhiviv VUCHK-HPU-NKVS-KDB, 2014, № 2 (43), pp. 457–469.
11. Vysoven O. I. Borotba radianskoho totalitarnoho rezhymu z Yevanhelskymy khrystyianamy-baptystamy Ukrainy (60–70 ti rr. XX st.) [Fighting Soviet totalitarian regime of Evangelical Christian Baptists of Ukraine (60–70 ies. XX century.)]. Literatura ta kultura Polissia. Seriia: Istorychni nauky, 2014, Vol. 76, pp. 208–217.
12. Vysoven O. I. Metody borotby radianskoho totalitarnoho rezhymu z viruiuchymy-khrystyianamy Ukrainy (60–70 ti roky XX stolittia) [Methods of struggle of the Soviet totalitarian regime with the believers-Christians of Ukraine (60–70 years of the twentieth century)]. PERELASLAVIKA: Naukovi zapysky Natsionalnoho istoryko-etnohrafichnoho zapovidnyka «Pereiaslav», 2014, Vol. 7 (9), pp. 58–63.
13. Vysoven O. I. Osoblyvosti borotby radianskoho rezhymu z yevanhelskymy khrystyianamy baptystamy Bilorusi i Ukrainy (60–70 ti roky XX stolittia) [Features of the struggle of the Soviet regime with the Evangelical Christians Baptists of Belarus and Ukraine (60–70 years of the twentieth century)]. Bjelarus» i susjedzi: shJahi farmiravannJa dzJarzhawnasci, mizhnacyJanal» nyJa i mizhdzJarzhawnyJa adnosiny. Zbornik navukovyh artykulaw, Gomjel», GDU im. Ja. F. Skaryny Publ., pp. 184–191.
14. Vysoven O. I. Represyvnna polityka totalitarnoi vlady shchodo ditei virnykh Yevanhelskoï khrystyian-baptystskoi tserkvy v URSR (60–80 ti rr. XX st.) [Repressive policies of totalitarian power against children faithful Evangelical Christian Baptist Church in the USSR (60's – 80's of the XX century)]. Mandrivets, 2014, № 6, pp. 49–51.
15. Vilkhovyi Yu. V. Polityka radianskoï derzhavy shchodo protestantskykh tserkov v Ukraini (seredyna 40–70 kh rokiv XX st.). Dys. kand. ist. nauk [The policy of the Soviet state on Protestant churches in Ukraine (mid 40–70 years of the twentieth century). Cand. hist. sci. diss.]. Poltava, 2002. 298 p.
16. Hrushova T. V. Radianska derzhava ta sekta piatydesiatnykiv v Ukraini (pochatok 1920 kh – 1991 rr.). Dys. kand. ist. nauk [The Soviet State and Pentecostal Sect in Ukraine (the beginning of the 1920's – 1991). Cand. hist. sci. diss.]. Zaporizhzhia, 2000. 260 p.
17. Hrushova T. V. Zakhody borotby z protestantskymy konfesiiamy u 1970 i rr. v URSR ta reaktsiia na nykh z boku viruiuchykh [Measures against the Protestant denominations in the 1970's in the UkrSSR and the reactions of the believers]. Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho derzhavnogo universytetu, 2002, Vol. XIV, pp. 187–191.
18. Zahrebelna L. V. Konfesiine zhyttia Rivnenshchyny u 60 kh – pershii polovyni 80 kh rr. XX st. Avtoref. dys. kand. ist. nauk [The Confessional Life of Rivne Region in 1960s – First Half of 1980s. Extended abstract of Cand. thesis.]. Ostroh, 2011. 20 p.
19. Istoriia religii v Ukraini: u 10 ty t. [History of Religions in Ukraine] / Za red. prof. P. Yarotskoho. Vyd. 2-e, utochnene i dop., Kyiv-Drohobych, Surma S. Publ., 2008, Vol. 6. 632 p.
20. Kotsur V. P., Vysoven O. I. V imia svobody sovisti (do pytannia borotby radianskoï totalitarnoi systemy z relihiinym dissydenstvom) [For freedom of conscience (To the issue of combating of the Soviet totalitarian system against religious dissidence)]. Pereiaslav-Khmelnitskyi: FOP Lukashevych O. M. Publ., 2013. 227 p.
21. Lakhno O. Partiino-derzhavna represyvnna polityka shchodo Spilky tserkov YeKhB u 1960–1980 kh rokakh [Party-state's repressive policy against the Union of Churches of Evangelical Christians-Baptists in the 1960–1980's]. Aktualni problemy vitchyznianoï ta vsesvitnoï istorii. Zbirnyk naukovykh prats Rivnenskoho derzhavnogo humanitarnoho universytetu, 2010, Vol. 20, pp. 54–57.
22. Lakhno O. Represyvnna polityka orhaniv vlady shchodo spilky tserkov yevanhelskykh khrystyian-baptystiv u URSR uprodovzh 60–80 kh rokiv XX stolittia [The repressive policy of the authorities regarding the Union of Churches of Evangelical Christians-Baptists in the USSR for 60–80s of the XX century]. Eminak, 2017, pp. 107–112.
23. Lakhno O. Represii derzhavnykh struktur shchodo predstavnykiv Rady Tserkov YeKhB u 60–80 kh rokakh XX st. [Repression of the state structures regarding the representatives of the Council of Churches of the EChB

in the 60–80's of the XX century]. *Ukrainske relihiieznavstvo*, 2011, Vol. 58, pp. 172–182. 24. Lakhno O. Tserkovna opozytisia Yevanhelskykh khrystyian-baptystiv v Ukraini (1940–1980 ti roky) [The Evangelical Christian Baptists Church's opposition in Ukraine (1940–1980's): monograph]. Poltava, 2009. 288 p. 25. Leshko O. V. Protestantiski hromady Zakarpattia 1945–1991. Dys. kand. ist. nauk [Protestant communities of Zakarpattia of the period of 1945–1991. Cand. hist. sci. diss.]. Uzhhorod, 2008. 256 p. 26. Liubashchenko V. Polityka sovietskoho rezhymu stosovno protestantiv: yurydychni obmezhenia, represii, deportatsiia [The policy of the Soviet regime with regard to the Protestants: legal restrictions, repression, deportation]. *Ukraina Polshcha: istorychna spadshchyna i suspilna svidomist / vidp. red.: M. I. Lytvyn*. Lviv, In-t ukrainoznavstva im. I. Krypiakevycha NANU Publ., 2007, Vol. 2, pp. 227–238. 27. Liubashchenko V. I. Protestanty v Ukraini: naslidky polityky «derzhavnoho ateizmu» [Protestants in Ukraine: the Consequences of a Policy of «State atheism»]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, 2011, Vol. XXX, pp. 176–183. 28. Maiboroda O. L. Polityka radianskoi vlady shchodo protestantskykh obiednan volynskoho sela u 1960–1980 kh rr. [Policy of the Soviet authorities to Protestant groups Volyn village in the 1960–1980's]. *Ukrainskyi selianyn*, 2014, Vol. 14, pp. 74–77. 29. Petrov S. V. Karalna psykhiiatriia yak instrument represii shchodo viruiuchykh yevanhelskykh tserkov v 60 i roky XX st. [Punitive psychiatry as an instrument of repression against the believers of Evangelical Churches in the 60's of the twentieth century]. *Ukraina i svit: problemy istorii: zb. materialiv Vseukr. nauk.-prakt. konf., m. Mariupol, 28 lystopada 2014 r. / pid zah. red. K. V. Balabanova*. Mariupol, MDU Publ., 2014, pp. 203–205. 30. Savchuk T. Peresliduvannia viruiuchykh na pivdni Ukrainy u 80 kh rr. XX st. u vysvitleni «Bjulletenja Soveta rodstvennikov uznikov evangel'skih hristian-baptystov» [The persecution of believers in the South of Ukraine in the 1980's in the coverage of the Bulletin of the Council of ECB Prisoners' Relatives]. *Derzhava i tserkva v novitnii istorii Ukrainy / Zbimyky statei za materialamy III Mizhnarodnoi naukovoii konferentsii «Derzhava i tserkva v Ukraini za radianskoi doby» (15 16 zhovtnia 2009 r.)*. Poltava, PNPU Publ., 2010, pp. 164–169. 31. Sotnyk O. M. Protestantyzm na Sumshchyni: (korotky istorychnyi narys) [Protestantism in Sumy region: short historical essay]. Sumy, «Kozatskyi val» Publ., 2000. 84 p. 32. Tarasenko O., Kovalov M. Tserkva i vlada Chernihivshchyny za radianskoho chasu [Church and power of Chernigiv region in the Soviet times]. *Reabilitovani istoriieiu. Chernihivska oblast / Upor.: O. B. Kovalenko, R. Yu. Podkur, O. V. Lysenko*. Chernihiv, «Desna Polihraf» Publ., 2011, Book 3, pp. 9–52.

Olha Dovbnia

MODERN DOMESTIC HISTORIOGRAPHY OF SOVIET STATE REPRESSION AGAINST PROTESTANT DENOMINATIONS IN THE UKRAINIAN SSR IN 1965–1986: THE HISTORIOGRAPHICAL ASPECT

This article analyses the main contributions of modern Ukrainian historiography to the study of the Communist totalitarian regime's repressive policy against the Protestant denominations of the Ukrainian SSR in the years 1965–1986. The focus is on basic opinions and conclusions of scholars concerning the specificities of the repressions of the Communist-Soviet regime against Protestants in the years 1965–1986 and an outline on the prospects for further studies of the topic. The proposed article is based on fundamental principles of historical research such as scientific objectivity and historicism. The historiographical analysis is based on the problem-thematic approach. The source base includes monographs, dissertations, scientific articles, materials of the conferences and the scientific and documentary book series «Rehabilitated by History». The scholarly contribution of this article is in the creation of an integral picture of the historiography of the repressive policy of the Soviet State against the protestant denominations of the Ukrainian SSR in this period. Domestic historians have analyzed the forms, types and consequences of the repressions, and have considered the specifics of the repressive measures against the Protestant communities of Rivne, Sumy, Chernihiv, Zhytomyr regions, Volhynia, South Ukraine, Transcarpathian Ukraine, Northern Bukovina. The research of Ukrainian historians, who specialize on these issues, shows that the Communist-Soviet regime continued to apply punitive measures against the Protestants of the Ukrainian SSR, but leaders and members of the illegal religious communities were systematic persecuted.

Key words: Protestant community, religious dissent, Jehovah's Witnesses, Evangelical Christian-Baptists, Council of Churches of Evangelical Christians-Baptists, Seventh-day Adventists, Pentecostals.